

DEN BÄSTA AV MÖDRAR

Finland/Sverige, 2005

Regi: Klaus Härö

I rollerna: Topi Majaniemi, Marjaana Maijala, Maria Lundqvist, Michael Nyqvist, Esko Salminen, Aino-Maija Tikkanen, Kari-Pekka Toivonen

Genre: drama

Åldersgräns: F11

Längd: 108 min.

Skolbiomaterialet är avsett för högstadiet och gymnasiet.

Temat: krigsbarn, rotlöshet, att känna skuld och skam, att förlåta och försonas

En filmhandledning
av Kirsi Vikman

"Minns du kriget, mamma? Minns du hur allt började?" Eero står i skogsdungen och tittar på natthimlen som plötsligt blänker till. Himlen fylls av stjärnfall av bomber. Någonstans långt borta springer Eeros mor och letar efter sin son. När Kirsti till slut håller pojken i sin famn vill hon aldrig någonsin släppa sitt tag.

Sextio år senare befinner sig Eero i hennes hall. Stämningen är spänd och det finns distans mellan dem. Bittert medger Kirsti att hon minns kriget och lämnar lägenheten. Då ropar Eero ut att han har fått en inbjudan till Sverige - till Signe Jönssons begravning.

Samtidigt som vi hör Eero berätta om resan, ser honom stå mitt i ett kallt naket landskap i Skåne. Med tunga steg går han till en gammal bondgård och känner på köksdörren som står öppen. Eero vandrar i det tysta huset och hittar ett svartvitt familjefoto ovanpå chiffonjén. Där en han själv som en

liten pojke stående tillsammans med en kvinna, en man och en gubbe sittande i rullstol.

Det lilla pojkansiktet förvandlas till levande. Eero sitter lyckligt leende på en fönsterhylla i en samlingslokal och ser sina föräldrar dansa tillsammans. Minnesbilderna avlöser varandra. Hans far går i krig men kommer aldrig tillbaka. Eeros mor insjuknar av sorg, och Eero gör allt han kan för att ta hand om henne. Men ändå skickas han i väg som ett krigsbarn.

I hamnen, i vimlet av hundratals barn och mammor, får Eero en lapp om halsen. Kirsti ber Eero att vara tapper. När han saknar henne, så saknar hon honom också. Så kan de alltid vara tillsammans.

Så börjar Eeros resa på "Arcturus" och varefter tågfärd som tar honom längre och längre bort hemifrån. Snart glider Skånes

böljande landskap förbi bussfönstret och Eero hoppar av.

Vid en öde vägkorsning möter han sina blivande fosterföräldrar, den strama Signe och den vänlige Hjalmar som presenterar Eero för hans nya hem och husets morfar. Första natten får Eero sova på kökssoffan och han förstår att han inte är en välkommen gäst där.

Eero är rädd för Signes tysta hat. När hon tvingar honom till skolan, fylls Eero av panik. Är inte vistelsen - vilket hans mamma lovade - kort som en ferieresa? Den arge Eero bestämmer sig att rymma redan första skoldagen. Han stjälar pengar och försöker sedan förgäves ta bussen till Finland. På vägen stöter han på den jämgamla Siv, Signes ivriga brorsdotter, som frågar om Eeros mamma inte ville ha honom. Är Signe han nya mor nu?

Eero springer till böljande gröna kullar och upptäcker en obemannad bunker vid en vit strand. Han går in och lägger sig på det kalla golvet. Återigen är han i sin mammas famn. Han känner hennes kärlek och värme. Och hör hennes mjuka röst tills han somnar.

Nästa dag är Signe rasande. Aldrig mer ska de behöva oro sig för den olydiga otacksamma pojken. Signe kastar en pappersark åt Eero och ber honom om att skriva till sin mor. Redan på samma kväll skriver hon själv till "Hjälpkommittén" som skickar en fin dam, Fru Grävnäs, för att hämta pojken. Både Eero och Signe är lättade tills de får höra att Eero ska bo på ett barnhem. Kirsti har ju lämnat hemtrakten. Skulle Signe ha hjärta att lämna barnet?

Genom att tjuvlyssna får Eero veta om att mamman arbetar nu på en tyskstab i Helsingfors. Till Eero skriver hon att allt är som vanligt. "Var en duktig och snäll pojke", etsar sig fast i Eeros huvud och i sitt sinne ser han nu två mödrar.

Signe försöker få sin man, Hjalmar, att se hennes lidande och orsaker till hennes motvilja att acceptera pojken. Å andra sidan irriteras hon av den närhet som tycks råda mellan Hjalmar och Eero - som Hjalmar tycks stödja mer än sin egen fru. Det är sant att Eero lär sig tycka om Hjalmar, den före detta

sjömannen, vars äventyr tog slut när hans stövlar fastnade i Signes lera.

Eero blir vän även med den livliga Siv som avslöjar hemligheten i huset. Hon tar Eero till en låst flickkammare som en gång har tillhört Signe och Hjalmars döda dotter. Plötsligt dyker Signe upp bakom barnen. "...det här är inte ditt hem"!, skriker Signe och ger Eero en rungande örfil.

Eero springer iväg med rinnande tårar. I bunkern är han återigen hos sin mor. Och nu minns han den dagen när kvinnor från socialministeriet tvingar mamman att skicka bort honom. Samtidigt vandrar Signe oroligt på kullen och letar efter Eero. Hon ångrar sig och någonting i hennes hårda ansikte mjuknar upp.

Signe arrangerar en fin jul åt pojken som även får prata i telefon med sin mor. Snart får Eero komma hem för kriget är nästan slut, lovar Kirsti. Eero är salig av lycka. Men allt hopp dör när familjen en februaridag samlas runt radion. Ryssland har bombat Helsingfors. Inför sina ögon ser Eero sin nedbrutna mor ligga passivt i sängen. Han springer till stranden och skjuter ut sin flotte för att segla till Finland. Men han är nära att drunkna.

"Varför har du aldrig sagt någonting", undrar Kirsti sextio år senare. Eero svarar med att hon aldrig fanns där för honom, att hon inte längre var ens hans mor. Han berättar vidare om den dag när han får syn på ett foto med den uppenbart förälskade Kirsti med en främmande man. Signe inser att barnet måste få veta sanningen och låter Eero läsa sin mammas brev.

Hon har mött en tysk officer som vill ta henne med sig till Tyskland. Skulle Signe tänka sig om att behålla Eero för gott? Signe närmar sig det lilla sörjande barnet. Sedan sträcker hon ut sin trevande hand för tröst.

Nästa dag tar Signe Eero ut på en promenad för att berätta om sin sorg. Bara ett par år tidigare drunknade hennes lilla dotter som hon älskade över allt annat. Men mitt i smärtan fylls Signes ögon av ljus. Hon inser att Gud inte bara tar utan att han också ger.

Livet leker för Eero. Och Signe är som en annan kvinna, mjuk och full av glädje. Aldrig någonsin ska de skiljas. Men en sommardag får hon åter ett brev av Kirsti - som plötsligt vill ha tillbaka sitt barn. Eero blir sjuk av sorg och hör hur Signe vrålar över livets orättvisa. Varför måste hon jämt förlora? Varför får en kärleklös kvinna - som visserligen blivit lämnat av tysken - behålla sitt barn?

Fru Grävnäs kommer för att hämta pojken. Signe håller på att bryta ihop och har ingen förmåga att trösta Eero. Barnet tar sin väska och lämnar den tyst sittande Signe. När han närmar sig bilen, börjar han skrika. "Mamma Signe, mamma Signe!". Hjalmar måste bära honom in i bilen. Då rusar Signe ut, gråtande springer hon efter bilen.

Eero kommer tillbaka till Finland och möter sin mor. Till sin fasa får Kirsti ingen kontakt med sitt eget barn. En dag kommer brevbäraren till deras nya hem. När Eero ser att det är Signe som är avsändaren, låter han brevet returneras.

Det är återigen 2000-tal och Eero avsluter sin berättelse. Han tar fram det returnerade brevet från Signe, som han fått med begravningsinbjudan. Vi ser den gamle Eero öppna kuvertet vid Signes grav och hör Signe be om förlåtelse för att hon aldrig visade Kirstis sista brev för pojken. Nu öppnar Eero sin mammas brev och vi hör hennes mjuka röst berätta om skulden. Fastän tysken och hon älskade varandra var hon tvungen att fråga sig vem hon älskade mest i världen. Det är klart att hon skulle välja sitt eget barn. Hur kunde hon vara så blind och galen?

Sextio år senare möter Eero sin mammas blick och tar hennes hand. Med ett lätt hjärta går han ut. Det är kväll och himlen stjärnklar. Eero tittar upp. En tår tränger fram och rinner nedför kinden.

MANUSARBETET SOM EN LÅNG RESA

Jag minns när jag och den andra manusförfattaren, Jimmy Karsson, diskuterade projektet med producenten Ilkka Matila och regissören Klaus Härö för första gången hösten 2002. Vi satt på filmarkivet i Helsingfors och såg propagandafilmer om

krigsbarn. Med entusiastisk fosterländsk musik i bakgrunden visade filmen hur hundratals barn separeras från sina mödrar i hamnen. Jag minns fortfarande ansiktet av en ung mamma som tappert sträcker ut sin bebis till en främmande kvinna. Snart bullrar motorerna i gång, och ingen makt i världen kan stoppa deras separation. Stämningen i rummet var laddad och intensiv. Jag tror att manusprocessen började just i denna stund. Vi berördes alla djupt av filmen som också väckte vår nyfikenhet. Vad händer när en liten person får en lapp om halsen och ingenting får veta om sin framtid?

Manusarbetet kändes som en lång och utmanande resa vars stationer aldrig oroade oss. Som reseguide hade vi romanen "Äideistä parhain" av författaren Heikki Hietamies. Den första versionen av manuset var skrivet av Veikko Aaltonen som till en början utgjorde ett råmaterial vår berättelse. Vi fick relativt fria händer. Dessutom hade vi ett fint samarbete med producenten och regissören. "Det blir film det här, mina vänner", brukade Klaus Härö konstatera på våra manumöten där vi diskuterade det material vi hade precis levererat.

Någon har klokt sagt att tiden inte är människans fiende utan en vän som kommer till hjälp. Att få manuset färdigt tog nästan två år vilket behövdes för att historien skulle få mogna i lugn och ro. Den första arbetsfasen bestod av researchen. Vi tillbringade många regniga höstveckor på Kungliga biblioteket i Stockholm och läste allt material vi kom åt om krigsbarn. Flera gånger träffade vi också före detta krigsbarn vars berättelser var helt ovärderliga för oss. Nu började idéerna formas. Väggarna i vårt arbetsrum fylldes av hundratals idé-lappar där Eero började sin livsresa.

Vi kände en enorm tacksamhet för att ha blivit erbjudna denna viktiga berättelse. Om projektet var spännande, så var också med våra arbetsförhållanden. Vi är ett gift finskt-svenskt par som bestämde sig för att utföra varenda arbetsfas tillsammans. Det gav oss en möjlighet att fördjupa både det kvinnliga och manliga perspektivet - samt det finska och svenska.

ROTLÖSHET OCH UTANFÖRSKAP

Den viktigaste frågan för manusförfattaren är vad hon eller han vill berätta. Vår utgångspunkt var att berätta om en liten pojke som förlorar sin mor två gånger, som under sextio år tror att han inte är värd att bli älskad.

Alla i teamet hade sina visioner. Jag själv såg en pojke som hänger i luften, i tomrummet, mellan två mödrar som är en och samma kvinna och samtidigt två olika personer. När barnet sträcker ut sina händer till mödrarna, är de plötsligt borta. Det är ingen vardaglig ensamhet han upplever. Det är en total isolation han lever i då alla band är avklippta.

Det gröna öppna landskapet i Österlen speglar väl Eeros ensamhet samt hans känsla av att blivit övergiven. I en scen sitter han i bunkern och tittar ut genom en liten springa. I sin trygga håla är han ändå en fånge, oförmögen att påverka sitt eget liv. Han ser havet brusa. Havet är friheten, saknaden och avståndet till hans mamma. Och han själv gungar i ovisshet och rädsla.

Eero får inte veta vad som händer hans mamma. Flera av före detta krigsbarn har berättat om likartade upplevelser. De har berättat om mammor som på tågstationen försvinner fastän de bara skulle köpa lite godis till resande barnen. Eller om familjemedlemmar som utan vetskap blir allvarligt sjuka. På den tiden trodde man att barnen inte skulle belastas med sorgliga realiteter. De levde ju i lekens värld som kännetecknas av en vital glömska. Men barnen glömmet ju inte. Om sorgen blir som en vardaglig sak, stänger man dörrar till sitt inre. Där inne får smärtan frodas tills kontrollen en dag brister och de skrämmande känslorna måste upplevas.

När Eero lämnar Signe för gott känns det som om barnet hos honom dör bort. Nu är han som en liten soldat som inte längre kan lita på livets bärande kraft. Han måste själv ta över kontrollen. Även om Eero klipper av sina band till barndomen, fastnar han likt Hjalmar i "Signes lera". Någonting avstannar i deras utveckling. Hjalmar måste göra allt rätt enligt bestämmelserna. Eero förblir rotlös och känner sig utanför. Överallt är han som en främling.

Frågor

- Under vinter- och fortsättningskriget i Finland transporterades cirka 80 000 barn till Danmark, Norge och Sverige. Diskutera massförflyttningen och vilka positiva konsekvenser de kunde få för barnen samt deras familjer. Eller var evakueringen ett dåligt beslut? Hade man kunnat lösa barnens livssituation på ett annat sätt? Tror du att det låg politiska motiv bakom evakueringen?

- Även om krigsbarnens öden och upplevelser varit allt från ljusa och lyckliga till väldigt traumatiska, så har många upplevt en oerhört saknad samt känt sig övergivna, utanför och rotlösa. Fundera kring denna massförflyttning för barnen och hur den eventuellt har påverkat deras identitet och liv?

- Det var inte så sällsynt att krigsbarnen levde i en viss ovisshet gällande deras framtid. I filmen får Eero inte veta någonting om sin mor. Diskutera hur denna ovisshet påverkar hans förhållande till medmänniskor och livet i allmänhet? Vad händer hos den lille Eero när han lämnar Signes hus för gott?

- Det gröna böljande landskapet i Skåne speglar Eeros inre. Fundera på vad naturen, bunkern och det öppna havet kan symbolisera i berättelsen. Fokusera även på färgerna samt i scensättningen i Skåne och Finland. Hur förstärker det visuella filmens berättande?

ATT KÄNNA SKULD OCH SKAM

Eftersom Eero inte får veta om vad som händer Kirsti, måste han ta all sin tankeförmåga och fantasi till hjälp. I bunkern får han vara nära sin mamma - ty i saknaden är de två alltid tillsammans. Men han studerar även Signes ansiktsuttryck i sin iver att ta reda på sanningen.

Den andra viktiga frågan för manusförfattaren är karaktärernas inre liv; deras känslor, vilja och motiv. Nu hade vi i arbetet kommit till den punkt vi var tvungna att lämna pojken ett tag. I stället började vi fokusera på mödrarna i stället genom att fråga hur Eero upplever dem samt hurdana kvinnorna är i verkligheten. Men kunde mödrarna leva fullt ut och hur såg deras verklighet ut? Vi hade kommit till den svåraste punkten i hela manusarbetet.

Personligen var denna fas den allra tyngsta - men å andra sidan den mest utmanande. Det har dokumenterats så mycket om kriget i Finland men så litet ur kvinnans eller barnets perspektiv. Trots att kvinnorna i filmen gör sina val, kändes det viktigt att inte skuldbelägga dem. Kriget påverkar människan samt hennes livsval. Dessutom fick jag min yngsta son under manusprocessen och det är kanske därför manuset för mig kom på att handla så starkt om moderskap, om att förlora ett barn. Vi ställdes inför svåra frågor som hur en mamma kan överge sitt eget barn och hur långt människan kan gå tills hon når sin egen gräns? Den kärleksfulla Signe är också en annan kvinna som är full av kyla och aggressivitet. Den älskande mamman, Kirsti, blir egoistisk eftersom hon så starkt fruktar ensamheten. På sätt och vis är kvinnorna lik Eero tysta krigare som önskar sig att bli helade - och sedda som de är.

När Signe slår Eero i flickkammaren, fastnar dotterns gamla docka i hennes famn vilket är som en påminnelse om hennes riktiga sorg. Snart står hon på den blåsiga kullen vid havet, lika ensam och övergiven som Eero. Hjalmar kan inte möta hennes smärta utan önskar att Signe skulle kunna glömma genom att göra gott för Eero. Men hur skulle en kvinna kunna gottgöra sin skuld genom att mödra ett främmande barn?

Filmen handlar om skuld och skam som skapar distans mellan människor. Kirsti har så starka skuldkänslor gentemot Eero att hon inte har någon förmåga att tala om sitt förflytna. Utåt är hon en kvinna som kan mödra men samtidigt skyddar hon sitt innersta och släpper inte sitt barn nära. När Eero skickas i väg från Finland upplever han beslutet som ett straff. Han kunde inte hålla sitt löfte till fadern att ta hand om sin svaga mor.

Kanske den allra svåraste skammen uppstår när man blir övergiven som ett litet barn. Eero lär sig att tänka att han inte är värd att bli älskad - att det inte finns något gott hos honom.

Frågor

- Fundera på Signes fientlighet mot Eero. Varför kan hon inte acceptera pojken? Är även Signe ett offer och kan du förstå hennes förhållningssätt till Eero? Diskutera Kirstis kärlek till den tyske mannen. Varför är hon nästan redo att flytta till Tyskland och överge sitt barn? Är hennes agerande enbart förkastligt eller kan du se hennes motiv i ett annat ljus? Kan en mor älska sitt barn och ändå vilja leva utan det? Varför visar inte Signe Kirstis sista brev till Eero - om hon älskar honom som sitt eget barn?

- Även filmens kvinnliga karaktärer kan tolkas genomgå sitt eget krig. Beskriv deras svårigheter och smärta i livet samt deras förmågor att bearbeta det svåra. Vem av rollkaraktärerna utvecklas mest och vem minst, varför? Vem av de vuxna bär det tyngsta ansvaret?

- Skuld och skam är viktiga teman i filmen. Hur gestaltas de i berättelsen? Föreställ dig att skriva en berättelse om Eeros vuxna liv. Hur skulle det kunna se ut? Fundera även på Signes och Kirstis berättelse samt deras möjliga bakgrund.

- Hur skiljer sig skuldkänslor och skam från varandra? Vilken av dem är lättare att prata om och bearbeta?

- Det är tungt att bära känslan av skam eftersom den påverkar människans identitet samt hennes upplevelse om sig själv. Diskutera hur skammen påverkar människan och hur man kan bli befriad av den.

ATT FÖRLÅTA OCH FÖRSONAS

Fastän "Den bästa av mödrar" är en tragisk berättelse ville vi förmedla ett hopp i berättelsen. Det är aldrig för sent att förlåta och försonas med en annan människa.

Den försonande människan ger inte bara en ny chans till den andra utan också till sig själv. Han kan se hela livet med nya öppna ögon. När Eero till slut möter sin gamla mor, möter han även sig själv och sina djupaste sår vilket kräver mod. Nu möter han sitt hat öga mot öga och finner även sin sorg och saknad.

När vi arbetade med manuset funderade vi mycket på just "längtan". Förmodligen finns hos alla människor en viss längtan, en djup urkraft som påverkar livet inom dess olika områden. Eeros längtan är så djup att han paradoxalt nog skyddar sig själv från den. "Det låter helt galet, men, på sätt och vis kan man säga att en del av oss blev kvar där, i Skåne", säger den gamle Eero till sin mor. Fastän han har bestämt sig att klippa alla band till sin barndom, förstår han att han måste ha fastnat i "Signes lera". I hela sitt liv har han saknat sina mödrar men i sin bitterhet tagit stort avstånd från dem.

I slutet av filmen skymtar den unga Kirstis drömlika ansikte fram. Det känns som om man såg ett sken av hennes hemliga längtan. Hon är en mystisk gestalt för Eero - som en drömbild. Eero förstår att han bara sett en bråkdel av denna kvinna. Men ännu har de tid att lära känna varandra.

Kanske försoningen blir möjlig först när vi inser att vi människor är bristfälliga. Människan är full av möjligheter och historier som vi ibland inte har någon aning om. Viljan att berätta sanningen visar vägen.

Eero gestaltar själv sin berättelse som har en början och ett slut. Fastän han har mycket lidande i sitt bagage, är det ändå just hans liv. Ingen kommer att rycka bort hans minnen och erfarenheter. De formar ju en mening till hans liv.

Frågor

- Om du förlåtar en annan människa, ser du henne kanske i ett nytt ljus. Kanske märker du att hon liknar dig mer än du tidigare har trott. Vilka känslor kan du bli befriad från? Vad är det bästa med förlåtandet och vad är det svåraste? Kan du själv förlåta om du har blivit orättvist behandlad? Fundera kring dina erfarenheter och berätta om dem.

- Någon är bitter på sina föräldrar för att han inte har fått allt hon/han behöver. Någon är arg på dem för att de inte har förnekat henne/honom någonting. Vem har mest att förlåta?

- Finns det saker som man inte kan förlåta? Om en förälder skadar sitt barn och inte har någon förmåga att tala om det som har hänt, bör det vuxna barnet ändå hitta vägar till försoning? Kan man gå vidare i sitt liv utan att förlåta?

- Fundera på Eeros försoning med den gamla Kirsti. Tycker du att Eero bör förlåta sin mamma eller tar han ansvaret på sina axlar genom att förlåta och försonas med henne?

FILMEN BERÄTTAR OM OSS ALLA

Även om det har gått sextio år sedan krigstiden och livsomständigheterna idag är helt annorlunda har nog människan inte förändrats så mycket. Kanske kan filmen föra åskadaren till sina egna minnen av barndomshemmet som eventuellt varit präglad av konflikter och distans samt hemligheter och outtalade känslor. Många åskadare kanske känner igen känslan av ensamhet och rotlöshet.

När det gäller föräldrarskap älskar, hoppas och fruktar man fortfarande som förr i tiden. I filmen är det kriget som i grunden skapar distans mellan Eero och mödrarna. I dag är det andra orsaker till den mentala frånvaron och distansen som många föräldrar fruktar att ha till sina barn. De kanske brottas med den vardagliga stressen som gör det svårt för dem att vara närvarande med barnen. Skilsmässor kan utsätta barnen för svåra, uppslitande separationer. Naturligtvis kan man inte heller glömma de barn som lever i exil och tvingas fly från de ständigt pågående krigen i världen.

Frågor

- Fastän filmen berättar om ett krigsbarn, berör den också vår egen tid. Hur? Fundera på situationer där barnet i dag hamnar i svåra separationer? Har dagens föräldrar en bra förmåga att se sitt barns bästa?

- Fundera på filmens kvinnliga karaktärer. Tycker du att de på något sätt kan sägas spegla även moderna kvinnoroller och kvinnoideal? Definieras kvinnan fortfarande med begrepp som "godhet" och "trygghet" oftare än mannen?

FAKTA OM KRIGSBARN

Under vinter- och fortsättningskriget i Finland evakuerades 70 000 krigsbarn till Sverige. Till Norge och Danmark reste cirka 10 000 barn. De första krigsbarnen evakuerades till Stockholm med "Arcturus"-båten den 15 december år 1939. Men på grund av hotet av ryska U-båtar, anordnades evakueringen i fortsättningen med tågtransport via Haparanda.

Den största andelen av barnen kom från Helsingfors, Viborg och andra stora städer. Först var kriterierna till resan mycket strikta. Restillståndet gällde enbart de barn vars ena föräldrar hade exempelvis stupat, invalidiserats eller som på grund av fattigdom eller arbetsförhållanden inte hade någon förmåga att ta hand om sitt barn. Senare kunde alla barn under 13 år åka. I Sverige stannade permanent cirka 15 000 barn. I Danmark blev cirka 500 kvar.